

ROZVOJ ŠKOLSTVA A CIRKEVNÉHO VZDELÁVANIA V BYZANCII (ÚVOD DO PROBLEMATIKY)

Ján PILKO

Pravoslávna bohoslovecká fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, Prešov,
Slovenská republika

ÚVOD

Byzantská ríša zažila pomerne slabý vplyv kultúry barbarských kmeňov. Na druhej strane veľa čerpala z antického sveta, ale aj z kultúry a dedičstva národov, ktoré obývali Byzanciu ako boli Arméni, Slovania a tiež časť arabských národov. Samotní Byzantínci patrili medzi najvzdelanejšie civilizácie histórie. Vzdelanosť v Byzancii nebola chápaná ako nejaké privilegium, ale ako potreba každého človeka, bez ktorej nemohol žiť bohatým a zmysluplným životom.¹⁵

Prvé storočia byzantského štátu môžeme považovať za zásadné, pokiaľ ide o formovanie byzantskej spoločnosti založenej na pohanských tradíciách helenizmu a kresťanských zásadách. V ranom období byzantskej filozofie zažíva nový rozkvet novoplatonizmus. Vznik kresťanstva ako náboženského a filozofického systému bol zložitý a zdĺhavý proces. Kresťanstvo v tom čase v sebe obsahovalo mnoho filozofických a náboženských prvkov. Kresťanstvo však nebolo len nejaké synkretické¹⁶ náboženské učenie, ale aj syntetický filozofický a náboženský systém, ktorého dôležitým komponentom boli rôzne antické filozofické chápania. Vysvetlením, prečo to tak mohlo byť, je aj tá skutočnosť, že kresťanstvo do určitej miery nielen zápasilo s antickou filozofiou, ale túto filozofiu využívalo pre svoj cieľ. V dielach Vasilija Veľkého, Gregora Nysského, Gregora Naziánskeho a Jána Zlatoústeho môžeme vidieť

¹⁵ JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdelávaní v Byzanci (Byzantská kultura)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. s. 5.

¹⁶ „zmiešané“, príp. „pomiešané“.

kombináciu myšlienok raného kresťanstva a filozofie. Začiatkom Byzantskej ríše sa kryštalizuje aj myšlienka istej „únie kresťanskej Cirkvi a kresťanskej ríše“.

ŠKOLSTVO V BYZANCII

Na rozvoj literárnej tvorby a kultúry v každej dobe mala najväčší vplyv práve úroveň školstva. To isté môžeme sledovať v byzantskom štáte, keď sa hlavným mestom ríše stal Konštantínopol. Cisár Konštantín hneď po založení mesta zriadil vyššiu školu podľa rímskeho vzoru.

V Byzantskej ríši dosiahla vysoký rozvoj vzdelávania aj domáca forma odbornej prípravy detí a mladých ľudí, ktorá bola charakteristická pre grécko-rímsky svet. Samotná rodina bola jadrom práce, prenosom poznatkov a zručností rôznych remesiel z otca na syna, domáce zručnosti z matky na dcéru, ale aj počiatkom kresťanskej výchovy. Charakteristickým rysom byzantského života bola vysoká kultúra domáceho vzdelávania. Kvalitná výchova a vzdelávanie detí sa realizovali v rodinách s vysokým sociálnym statusom, ale aj v rodinách remeselníkov, kde deti získavali zručnosti čítania a písania, ak ich rodičia boli gramotní. V bohatších rodinách bolo zvykom zverovať 5 - 7 ročných chlapcov do rúk mentora – učiteľa, ktorého úlohou bolo sledovať spôsob hry dieťaťa a zábavnou formou ho naučiť gramotnosti.

Môžeme tvrdiť, že vzdelávací systém v byzantskej spoločnosti bol počas prvého tisícročia najpokročilejší a najrozvinutejší. Historici prišli k záveru, že v Byzancii nebolo žiadne sociálne obmedzenie voči inštitúciám, ktoré poskytovali vzdelávanie a odbornú prípravu. Študenti mohli navštíviť všetky odvetvia vzdelávania, ktoré chceli, a mali možnosť sa v danom obore vzdelávať. Na druhej strane je potrebné spomenúť, že štúdium bolo platené, výnimku tvorilo štúdium v kláštoroch alebo v chrámoch.

V Byzancii sa zachoval klasický vzdelávací systém a škola bola prístupná pre všetkých. Za normu vzdelanosti bolo považované ovládanie histórie, filozofie, literatúry a poézie. Prednosťou byzantského školstva bol dôraz kladený na dôkladné všeobecné vzdelanie, ktoré bolo považované za základ

ďalšieho odborného vzdelávania, zvlášť právnického a lekárskeho. Študovala sa filozofia Platóna a Aristotela, texty Homéra a vybrané pasáže z diel lyrických básnikov, ako aj spisy Otcov gréckej Pravoslávnej cirkvi, Gregora Teológa, Jána Zlatoústeho a ďalších. Panovalo presvedčenie, že najvýznamnejší predstavitelia staroveku neboli v rozpore s princípmi kresťanského učenia, keďže neskorší rozvoj teológie v mnohom čerpal z ich tvorby.

Charakteristickým rysom byzantského školstva je jeho zoštatnenie. Verejné vyučovanie prebiehalo iba v miestnostiach, ktoré na to boli určené. Pokiaľ ide o teologické vyučovanie, starala sa o neho cirkev vo svojich vlastných zariadeniach.¹⁷ Predovšetkým išlo o vyučovanie v chráme, ale aj v cirkevných katechetických školách.

Deti, ktoré prišli do školy, sa najprv učili čítať a písať. Potom nasledovalo štúdium zložitejších predmetov, ako gramatika, syntax a úvod do starovekej literatúry. Študent sa musel naučiť naspamäť 50 riadkov z Homéra a študoval komentáre, ktoré k nemu boli vydané. Neskôr sa vyučovala rétorika so zameraním na výslovnosť a dikciu. V poslednom roku štúdia sa študovala filozofia, prírodné vedy: aritmetika, geometria, hudba a astronómia.¹⁸

Na rozdiel od antickej a helenistickej tradície vzdelávania v oblasti obsahu primárneho vzdelávania chýbala fyzická príprava detí. Hudba a recitácia (rečníctvo) boli nahradené cirkevným spevom. Základná škola bola pre väčšinu detí len etapou formálneho vzdelávania. V niektorých základných školách sa študovali výlučne biblické knihy a spisy kresťanských spisovateľov. Do týchto škôl dávali svoje deti predovšetkým nábožensky založení rodičia.

Stredoškolské vzdelanie získavali študenti na súkromných, cirkevných a štátnych gymnáziách. Takmer všetky deti občianskych a cirkevných hodnostárov prešli touto fázou vzdelávania. Metóda výučby na stredných školách bola tradičná: učiteľ čítal, následne k prečítanému dával výklad, zadával študentom otázky, odpovedal na otázky študentov a organizoval diskusiu. Cieľom učiteľa bolo naučiť študentov aktívnemu ovládaniu reči,

¹⁷ DOSTÁLOVÁ, R. 2003. *Byzantská vzdělanost*. Praha : Vyšehrad, 2003. s. 108.

¹⁸ САМОДУРОВА, З. Г. 1991. *Социальный состав учащихся в Византии VII–XII вв.* Москва, 1991. s. 38.

vdďaka čomu mohli rozvíjať svoje schopnosti prerozprávať, citovať spamäti, vytvárať opis a improvizovať. Zvládnutie umenia interpretácie vyžadovalo od študentov dostatočne široké vedomosti, či už antickej a biblickej histórie, geografie, mytológie a ďalších vedných odborov. Študent musel mať dostatočné znalosti o obsahu Homérovej Iliady¹⁹ diel Aischila²⁰, Sofokla²¹, Euripida²², ale aj znalosti z Biblie, pasáže z diel Gregora Teológa, spisy Jána Damaského, chrámové piesne Simeona Nového Teológa a ďalšie.

Vyššia forma úrovne vzdelávania bola charakteristickým rysom byzantskej civilizácie. V tomto ohľade bola Byzantská ríša priamym nasledovníkom vysokej školy v grécko-rímskom svete. V piatom storočí existovali takéto vysoké školy v Aténach, Alexandrii, Antiochii, Bejrúte a v Damasku.²³

Významným medzníkom bolo založenie vysokej školy v Konštantínopole v roku 425 cisárom Teodósiom II. Je však dosť pravdepodobné, že už v Konštantínopole existovala vyššia škola ešte v čase cisára Konštantína Veľkého. V histórii však ostáva táto škola veľkým otáznikom, pretože informácie ktoré sa týkajú tejto školy sú často nedostatočné, alebo rozporuplné. Dá sa predpokladať že, bola rozdelená na katedry práva, filozofie, rétoriky, gréckej rétoriky a latinskej gramatiky. Celkovo v Konštantínopole na vysokej škole učilo viac ako tridsať učiteľov, ktorí vyučovali študentov v gréckom aj latinskom jazyku. Na prelome siedmeho a ôsmeho storočia sa jediným jazykom na všetkých úrovniach vzdelávania stala klasická gréčtina.

Škola ukončila svoju činnosť pravdepodobne v ôsmom alebo deviatom storočí. Je pravdepodobné, že jej úpadok v tomto období súvisel s celkovou

¹⁹ Vojnový epos v 24 spevoch a 16 000 veršoch. Obsahom je epizóda z povestí o trójskej vojne. Najnovšie výskumy dokladajú, že epos vznikol v 8. stor. pred. Kr. a jeho autorom je pravdepodobne Homér.

²⁰ Aischylos bol jedným z najvýznamnejších antických dramatikov. Je považovaný za otca tragédie, ktorej vtlačil základnú formu.

²¹ Sofokles alebo Sofoklés bol najväčší grécky dramatik, autor tragédií, 18-násobný víťaz dionýzií, kňaz a politik v Aténach. Sofokles bol politicky aktívny v roku 443 pred Kr./442 bol pokladníkom atického námorného spolku.

²² Euripides bol starogrécky dramatik, klasik tragédie. Tradičné mýty spracúval originálnym spôsobom, s výnimočnou znalosťou psychológie hrdinov poľudšťoval.

²³ JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdelávaní v Byzanci (Byzantská kultura)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. s. 66-69.

politickou situáciou v ríši, ktorá súvisela s ikonoklastickými spormi.²⁴ Na druhej strane aj keď nemáme zmienky o rozvoji školstva v tomto období, je jasné že aj vtedy bolo školstvo na vysokej úrovni. Dôkazom toho je aj neskorší patriarcha Fótios²⁵, ktorý bol na túto dobu nesmierne vzdelaný, čo potvrdzuje domnienku, že to vzdelanie musel niekde získať. Siedme storočie sa končilo pre byzantský štát ťažkou vnútornou krízou čo viedlo takmer k zániku samotného štátu. Historici, ktorí skúmajú dejiny Byzancie, hovoria, že 8. storočím sa otvára nová epocha v byzantských dejinách. Je pravda, že sa Byzancia stala pomerne malým štátom, hoci kultúrne bola stále na prvom mieste vo vtedajšom svete.²⁶ Šieste a siedme storočie predstavuje obdobie o ktorom sa v historiografickej literatúre veľa nepíše, pretože o ňom chýbajú podrobnejšie správy. Spoločnosť, kultúra ale aj literatúra prechádzali veľkými zmenami. Toto obdobie predstavuje na území Byzancie hranicu dvoch epoch. Klasická kultúra z územia Východorímskej ríše postupne mizne a hľadá sa nový, všeobecne zdieľaný kultúrny a náboženský kód. V tejto dobe zároveň pokračuje pokresťančovanie Byzantskej ríše. Práve kresťanstvo je považované za hlavnú hodnotu, ktorá spája obyvateľstvo a dáva mu pocit dôležitosti.²⁷

V deviatom storočí máme zmienky o škole, ktorá sa nachádzala v provizórnych podmienkach pri chráme štyridsiatich mučeníkov. Podľa života Konštantína, ktorý spolu so svojím bratom Metodom šíril kresťanstvo na Veľkej Morave, bol profesorom na tejto škole aj patriarcha Fótios.²⁸

²⁴ JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdelávaní v Byzanci (Byzantská kultúra)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. s. 66-67.

²⁵ Počas vlády byzantského cisára Michala III. zohral dôležitú úlohu aj patriarcha Fótios, ktorý bol jedným z najväčších učencov v 9. storočí. Okrem vynikajúceho vzdelania sa vyznačoval cnostným životom. V jeho dobe sa misionárske aktivity Byzantskej ríše obracali i k Arabom, Chazarom a ďalším národom. Pozri ZOZULAK, J. 2013. *The Study of Byzantine Philosophy and Its Expansion in Great Moravia. The 1150th Anniversary of the Mission of Saints Constantine (Cyril) and Methodius*, 2013. In *FILOZOFIA*, Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013, vol. 68, No. 9, s. 790-799.

²⁶ ALEŠ, P. 1995. *Cirkevné dejiny II. Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov*. 2. dopl. vyd. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 1995. s. 179.

²⁷ HALDON, John. 1990. *Byzantium in the seventh Century: The Transformation of a Culture*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. s. 14.

²⁸ DOSTÁLOVÁ, R. 2003. *Byzantská vzdelanost*. Praha : Vyšehrad, 2003. s. 158.

V desiatom storočí sa u kronikára objavuje rétorický opis o podpore školstva spojený s cisárom Konštantínom VII. (913 – 959.) V ňom sa opakuje tvrdenie o úpadku vzdelanosti za čo podľa Konštantína VII. nesú zodpovednosť jeho predchodcovia. Cisár, ktorý si uvedomoval potrebu spájania praxe s teóriou, chcel tento úpadok zastaviť a znovu povzniesť byzantskú vzdelanosť k jej niekdajšej sláve. Preto poveril najlepších učiteľov výukou filozofie, rétoriky, geometrie a astronómie. Úspešní študenti sa neskôr stávali vysokými štátnymi a cirkevnými funkcionármi a prispeli k lepšiemu fungovaniu štátnej správy.²⁹ Určitá zmena nastáva po latinskej okupácii a dobytí Konštantínopola križiakmi. Keď v roku 1261 bolo mesto dobyté Nicejčanmi späť dovolil cisár Michal VII Paleologos obnoviť vyššiu školu, ktorá existovala až do pádu Konštantínopola v roku 1453. V tomto období sa grécka staroveká literatúra začala študovať s ešte väčším nadšením. Vzdelávacie inštitúcie sa zjednotili a zo škôl vychádzali nie len civilní úradníci, ale aj vojaci či cirkevné osoby. Učebné osnovy boli pre všetkých žiakov rovnaké, antická literatúra, matematika či medicína.³⁰ V Konštantínopole unikla zničeniu iba Patriarchálna akadémia, ktorá predtým spolupracovala s univerzitou, s ktorou zdieľala profesorov, ale otvárala sa chlapcom v útlejšom veku, a sústredila sa viac na oblasť teológie ako na svetské náuky.³¹

O centrách klasického vzdelania nemôžeme od polovice šiesteho storočia prakticky nič s istotou tvrdiť. Avšak do tej doby, teda do polovice šiesteho storočia, bolo možné získať klasické vzdelanie s dôrazom na rétoriku a filozofiu v niekoľkých významných centrách. Okrem Konštantínopola existovalo zrejme ďalších sedem podobných centier: Alexandria, Cézarea, Gaza, Antiochia, teologická škola v Edesse, právnická škola v Bejrútu (zničená v roku 551 pri zemetrasení) a Atény. Význam Konštantínopolu však pravdepodobne vzrástol až potom, čo ostatné centrá stratili svoj význam, alebo úplne zanikli. Bohužiaľ od polovice šiesteho storočia takmer o všetkých týchto školách chýbajú správy.

²⁹ DOSTÁLOVÁ, R. 2003. *Byzantská vzdelanosť*. Praha : Vyšehrad, 2003. s. 157-158.

³⁰ ОГНЕВ, А. 2011. Система образования в Византийской империи. [online]. [2016-02-22]. Dostupné z: <http://www.bogoslov.ru/text/1453971.html#_edn4>.

³¹ RUNCIMAN, Steven. *Zajetí velké církve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec 2010, s. 173.

Vzdorovala snáď iba Alexandria, ktorej škola pôsobila až do arabskej invázie v roku 640 a škola v Konštantínopole.³² Niektorý bádatelia navyiac tvrdia, že práve na prelome šiesteho a siedmeho storočia začalo vzdelanie viac podliehať cirkvi, ktorá zakladala vlastné školy. Je teda pochopiteľné, že sa podstatne zmenilo aj študentské curriculum zmenilo a zo škôl vychádzali žiaci úplne iného formátu, čo dosvedčuje aj literatúra, ktorá potom vznikla.³³

CIRKEVNÉ VZDELÁVANIE V BYZANCII

V období prvých troch storočí to pre rozvoj cirkevného školstva vzdelávania a aj samotného života nevyzeralo vôbec ružovo. Toto obdobie je známe krutým prenasledovaním kresťanov zo strany pohanských cisárov, ktorí si nechceli pripustiť náboženstvo, ktoré by degradovalo ich postavenie tzv. „božských cisárov“ za ktorých sa považovali. Výučba žiakov prebiehala v tajnosti, aby nik z nepovolaných nevedel, kde sa stretávajú. Často sa totiž stávalo, že tieto zhromaždenia po udaní prepadávali rímski vojaci, ktorí následne kresťanov buď zabili alebo ich odviekli do väzenia, kde sa podrobovali krutému mučeniu, alebo končili ako súčasť rôznych zábavných hier v rímskom koloseu.

Táto situácia sa však výrazne zmenila po takmer tristo rokoch prenasledovania a utrpenia v roku 313 takzvaným Milánskym ediktom³⁴

³² WILSON, N. G. 1983. *Scholars of Byzantium*. London : Duckworth, 1983. s. 28-50.

³³ IOÁNNĚS KLIMAKOS. 2015. *Neeský žebřík*. [prekl. SARKISSIAN, A.] Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015. s. 16-17.

³⁴ Text Milánskeho ediktu sa zachoval iba v dielach dvoch kresťanských spisovateľov – v Laktanciovej práci „O smrti prenasledovateľov“ a v „Cirkevných dejinách“ Euzébia Cézarejského. Laktancius predkladá krátku a jasnú redakciu tohto ediktu: „My, Konštantín a Licinius, augustovia, ktorí sme sa stretli v Miláne kvôli posúdeniu všetkých záležitostí, týkajúcich sa blahobytu a bezpečnosti štátu, sme rozhodli, že medzi zaujímavými nás vecami nič nemohlo byť natoľko užitočné pre naše národy, ako ustanovenie predovšetkým spôsobu služby božstvu. Nariadili sme darovať kresťanom a všetkým ostatným právo slobodného vyznávania tej viery, ktorú uprednostňujú. Domnievame sa, že bude dobré a rozvážne nikomu z našich poddaných, či už to budú kresťania alebo budú patriť inému kultu, nebrániť v práve hlásiť sa k náboženstvu, ktoré sa mu zdá byť najvhodnejšie. Takýmto spôsobom najvyššie božstvo, ktoré odtiaľ každý z nás môže slobodne vyznávať, nech nám zošle svoju milosť a zvyčajnú blahosklonnosť.“ ŠAFIN, Š. 2011. *Počiatky Byzancie, Konštantín Veľký a antické dedičstvo*. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2011. s. 35.

Konštantína Veľkého. Začína sa slobodné hlásanie kresťanského učenia, spojené s výstavbou chrámov a rozvojom katechetického učenia. Konštantínova činnosť na podporu kresťanstva, ktorá vzbudzovala vďačnosť kresťanov, nebola vôbec politickou pretvárkou, ako sa mnohí domnievajú. Veľa vecí naznačuje a poukazuje na to, že tento človek mal veľký záujem o problémy v Cirkvi, ktoré počas jeho vlády nastali. Pravdou je, že cirkevné problémy často prepájali so štátnymi záujmami.³⁵ Aj vďaka cisárovi Konštantínovi mohla Cirkev slobodne rozvíjať svoje učenie a s tým je úzko prepojené aj cirkevné školstvo, ktoré zaujalo nezastupiteľné miesto v šírení kresťanstva.

Veľkým snom byzantskej ríše bol pokus o vytvorenie univerzálneho celý svet objímajúceho kresťanského spoločenstva, ktoré by bolo administratívne spravované cisárom a duchovne vedené Cirkvou. Práve nástupom cisára Konštantína, nastala chvíľa, kedy sa tento ideál mohol začať realizovať. Ani samotná osobnosť cisára Konštantína, nie je taká jednoznačná, aby sme mohli povedať, že bol spôsobilý vytvoriť všetky predpoklady pre realizáciu tohto zámeru.³⁶ Keď Konštantín prijal kresťanstvo, štát a Cirkev vstúpili do jedného vzájomne sa obohacujúceho vzťahu. Je však len veľmi ťažko presne stanoviť, pre koho z týchto dvoch strán bol takýto vzťah užitočnejší. Štát podporoval Cirkev rôznymi darmi a výhodami, ktoré napomáhali k rozvíjaniu duchovného a kultúrneho života kresťanov na území byzantskej ríše. Na druhej strane, štát získaval podporu zo strany Cirkvi, pretože tá podporovala tak cisára, ako aj štát a tým ideologicky udržiavala jednotu ríše, v ktorej sa snúbilo veľké množstvo rôznych náboženstiev a kultúr. Podľa byzantských ideálov nemala byť svetská a cirkevná sféra od seba striktne oddelená. Práve naopak, byzantská politická teória vyzdvihovala harmonickú spoluprácu medzi cisárom a patriarchom v záujme blaha byzantskej ríše. O tejto teórii sa môžeme dočítať z Justiniánovho kódexu: „Najvyššia ľudomilnosť (Boh) dala ľuďom dve najväčšie božské dary, kňazstvo a vládu. Kňazstvo slúži božským veciam

³⁵ ALEŠ, P. 1995. *Cirkevné dejiny II. Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov*. 2. dopl. vyd. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 1995. s. 8.

³⁶ PRUŽINSKÝ, Š. 2004. *Byzantská teológia II. Doktrína*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2004. s. 339-351.

a vláda sa dôkladne stará o ľudské záležitosti a potreby. Obidva vychádzajú z toho istého počiatku a sú ozdobou ľudského života.” Aj napriek tomuto ideálu však vidíme, že v realite dochádzalo ku konfliktom medzi samotným cisárom a patriarchom.³⁷

Jedným z pozitívnych prejavov byzantskej koncepcie spolupráce medzi Cirkvou a štátom bolo veľké pochopenie pre misijnú činnosť. Bol to nielen odkaz Konštantína Veľkého, ktorý prvý pochopil silu kresťanstva a daroval Cirkvi slobodu, ale aj ďalších jeho nástupcov na cisárskom dvore. Ako vidíme z histórie, paradoxne od cisára sa očakávalo šírenie kresťanskej viery a podporovanie kresťanskej etiky. Bol to predovšetkým patriarcha Fótios, muž s veľkým rozhľadom, štátnik a učenec, ktorý na patriarchej konštantínopolskej katedre prejavoval neobyčajný zmysel pre misijné dielo. Patriarcha Fótios veľmi dobre chápal význam byzantskej cirkevnej misie pre Moravu v spojení s rozvojom kultúry a školstva, čím ovplyvnil aj ostatný slovanský svet, čím v ňom zanechal nezničiteľnú pečať byzantskej kultúry a histórie.³⁸

Katechetické školy tvorili v Byzancii veľmi dôležitú súčasť školskej praxe. Tieto školy neboli uzavreté a orientované len na teologické predmety, ale vyučovali sa aj svetské predmety ako napríklad rétorika, filozofia, matematika, astronómia a dokonca aj medicína. Kresťania považovali všetko užitočné za súčasť svojho života.³⁹ Základná škola, ktorá trvala dlhšie obdobie bola pod správou biskupa.⁴⁰ Tieto základné školy sa nachádzali takmer po celom území Byzancie a boli dostupné pre všetkých. Neskôr, keď Byzancia prechádzala politickou a vojenskou krízou, prevádzkovali základné školy hlavne kláštory. Jednou z najvýznamnejších cirkevných škôl v Byzancii bola alexandrijská katechetická škola. Táto škola mala veľkú prestíž, pretože mala veľmi kvalitné kurzy astronómie, geometrie a filozofie. Bola zaujímavá aj tým, že od

³⁷ DOSTÁLOVÁ, R. 2003. *Byzantská vzdelanost*. Praha : Vyšehrad, 2003. s. 52-53.

³⁸ PRUŽINSKÝ, Š. 2004. *Byzantská teológia II. Doktrína*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2004. s. 339-351.

³⁹ JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdelávaní v Byzanci (Byzantská kultura)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. s. 58.

⁴⁰ СОКОЛОВ И. И. 2005. *Лекции по истории Греко-Восточной церкви*. [Серия «Библиотека христианской мысли. Исследования»]. Санкт-Петербург : Издательство Олега Абышко, 2005. s. 349.

samotného počiatku kresťanstva tu vedľa seba existovala pohanská aj kresťanská filozofia.⁴¹ Významným predstaviteľom bol napríklad Kliment Alexandrijský, ktorý sa vo svojom diele pokúsil prepojiť kresťanskú vieru s helénskou filozofiou. Jeho pohľad na učenie bol v zmysle rovnosti viery, poznania a spásy.⁴²

O prvých kresťanoch v Antiochii vieme oveľa viac, než o ich spolubratoch v Alexandrii. Práve v Antiochii sa tí, ktorí boli nasledovníkmi Mesiáša - Ježiša Krista ako prví volali kresťania. Táto skutočnosť bola predmetom osobitnej hrdosti obyvateľov Sýrie. Podobne ako Alexandria aj Antiochia bola najväčším kultúrnym a náboženským centrom vtedajšieho Helénskeho sveta. Aj keď bolo v Antiochii nedostatku chleba, pohanské obetištia nikdy nezívali prázdnotou. Obzvlášť populárne boli konské preteky, gladiátorské zápasy, divadelné predstavenia a iné atrakcie, voči ktorým s veľkým zanietením ale často bez nejakých hmatateľných výsledkov kázal Ján Chryzostomos – Zlatoústý.⁴³ Je pravdepodobné že aj evanjelium podľa Matúša a ranokresťanský spis Didaché boli napísané v Antiochii. Významným predstaviteľom tejto školy bol Ján Zlatoústý a Teodor Mopsuestský. Ján Zlatoústý zomrel v Arménsku na ceste do vyhnanstva. Hoci mal Zlatoústý veľmi veľa nepriateľov na cisárskom dvore, jeho neprajníci neboli schopný zastaviť jeho uctievanie po smrti. U jeho priateľa zo školy, Teodora Mopsuestského to v živote išlo presne opačným spôsobom.

Po skončení prípravy v škole rétoriky známeho pohanského sofistu Libánia, obidvaja pokračovali v štúdiu v kláštornej škole Diodora a Karteria nazývanej asketírion (ἀσκητήριον)⁴⁴. Po určitom čase bol Feodor rozčarovaný z mníšskeho života a vrátil sa do Antiochie s úmyslom oženiť sa a stať sa

⁴¹ JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdelávaní v Byzanci (Byzantská kultura)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. s. 64.

⁴² KOCHAN, P. 2014. *Prierez gnozeológiou vybraných cirkevných spisovateľov*. In *Acta Patristica : vedecký recenzovaný akademický časopis zameraný hlavne na oblasti patológie, teológie, religionistiky, biblistiky, hermeneutiky, filozofie, pedagogiky, psychológie, sociológie a svetových a cirkevných dejín*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, roč. 5, č. 10, s. 68-86.

⁴³ СКУПАТ, К. Е. 2005. *Святые отцы и церковные писатели доникейского периода*. Москва - Сергиев Посад : Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. s. 247.

⁴⁴ Pustovňa, miesto kde asketickým duchovným zápasom žijú mnísi. Väčšinou ide o jednoduchú budovu, alebo malý dom.

advokátom. Zlatoústemu sa ho však podarilo presvedčiť aby sa opäť vrátil na cestu mníšskeho života.

Štúdium v škole Diodora pozostávalo v čítaní Svätého Písma, jeho učení sa naspamäť, ako aj štúdium výkladov k jeho jednotlivým častiam. Študentom bolo povolené zadávať akékoľvek otázky na všetky témy, ktoré ich zaujímali. Každodenné vyučovanie bolo veľmi dlhé. Nestoriánsky historik o tom v šiestom storočí píše: „Keď bol Flavián vysvätený na biskupa, blažený Diodor ušiel do kláštora, kde založil školu (σχολή), ktorú viedol dlhú dobu. Mal veľmi veľa žiakov, medzi ktorými boli také osobnosti ako: blažený Vasilij, Ján Zlatoústý, Evargij a Teodor Mopsuestský. Všetci sa pri ňom vzdelávali v oblasti Svätého Písma a jeho výkladu, keďže bol Diodor známy svojimi vynikajúcimi poznatkami v oblasti filozofie a exegézy.⁴⁵ Keď sa stal Diodor biskupom Tarzu, jeho učeníci opustili školu. V kláštore nezostal ani jeden učiteľ okrem Teodora, ktorý pokračoval vo výučbe nie len ústnym spôsobom, ale aj písaním spisov. Napísal komentáre na všetky texty Svätého Písma. Po jeho smrti boli texty Teodora podrobené veľkej kritike alexandrijskými učiteľmi. V šiestom storočí ho mnohí významní teológovia považovali za inšpirátora nestoriánskej herézy.⁴⁶

Vyššie teologické vzdelanie mohli študenti získať v kláštoroch (monastieroch). Úloha vzdelávania v kláštoroch sa zachovala počas dlhej doby až do pätnásteho. storočia. Kláštorne formy vzdelávania boli podobné vyšším rabínskym školám. Typickou teologickou školou v šiestom storočí bola škola s ubytovňou a nábožensko-pedagogickou komunitou. Študenti aj učitelia žili v tej istej budove školy a spolu tvorili akési „bratstvo“. Nešlo o kláštor, ale podľa formy sa spôsob vyučovania približoval k neskorším kláštorným školám. Hlavným štúdiom bolo Sväté Písmo, ktoré sa študovalo od prvej knihy Mojžišovej – „Genesis“ tri roky. Dokonca aj samotná gramatika bola postavená

⁴⁵ ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 177.

⁴⁶ ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. s. 181-184.

na tomto základe. Samotné učebnice gréckej gramatiky boli navrhované na základe žalmov, ktoré sa nachádzali v Biblii.

ZÁVER

Po páde Konštantínopola a fakticky celej Byzantskej ríše upadlo aj celé školstvo, či už štátne alebo cirkevné. Žiaden štát ani cirkev nemôže prosperovať bez určitej kultúrnej úrovne svojho národa. Práve v tejto oblasti vzdelania pocítila aj Grécka Cirkev najpálčivejšie dopady svojho zotročenia. Aj po dobití Konštantínopola Turkami miestna vysoká škola stále existovala aj napriek tomu, že mnohí z jej najlepších profesorov utiekli do Talianska, hlavne do Benátok. V Konštantínopole nakoniec ako tak fungovala len patriarchálna akadémia, ktorá sa sústredila predovšetkým na výchovu a prípravu kňazov. Odpadli fakticky všetky svetské predmety, okrem základov filozofie. Aj napriek katastrofálnej situácii bez nejakých významných profesorov však patriarchálna akadémia robila, čo mohla. Za obdobie 15. až 16. storočia nevieme ani o jednom myšlienkovito vyčnievajúcim Grékovi v Osmanskej ríši.⁴⁷ Aj to svedčí o tom, v akom úbohom stave sa vzdelávanie v niekdajšej pýche Byzancie nachádzalo. Cirkevné školstvo pokračovalo vo svojej výučbe v kláštoroch, ale aj na farnostiach. Obsah výučby však nebol tak rozsiahly, ako to bolo v čase najväčšej slávy Byzantskej ríše. Primárne sa zameriavalo na prípravu svojich členov na prijatie krstu, a základné poznatky v oblasti kresťanskej teológie.

SUMMARY

After the fall of Constantinople, and, in fact, after the fall of whole Byzantine Empire, all education fell down, whether public or church. None state or church cannot prosper without a certain cultural level of his nation. Just in this area of education felt the Greek Church the most acute impacts of their enslavement. Even after charging by the Turks Constantinople local high school

⁴⁷ RUNCIMAN, S. 2010. Zajetí velké církve. *Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. s. 173-174.

still existed despite the fact that many of its best professors fled to Italy, especially in Venice. In Constantinople finally existed only patriarchal academy, which is focused primarily on the education and training of priests. In fact, all subjects except for the basics of philosophy fallen. Despite the dire situation without any significant patriarchal academy professors but did what it could. During the period of 15th to 16th century, we know of no one in spirit, projecting Greeks of the Ottoman Empire. It also testifies to what wretched level of the education in the former pride of Byzantium was located.

Zoznam bibliografických odkazov

- ALEŠ, P. 1995. *Cirkevné dejiny II. Kresťanská cirkev v období všeobecných snemov*. 2. dopl. vyd. Prešov : Pravoslávna bohoslovecká fakulta, Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach, 1995. 238 s.
- ГАВРИЛЮК, П. 2001. *История катехизации в древней церкви*. Москва : Свято-Филаретовская московская высшая православно-христианская школа, 2001. 320 s.
- DOSTÁLOVÁ, R. 2003. *Byzantská vzdělanost*. Praha : Vyšehrad, 2003. 416 s. ISBN 80-7021-409-0.
- HALDON, John. 1990. *Byzantium in the seventh Century: The Transformation of a Culture*. Cambridge : Cambridge University Press, 1990. 486 p. ISBN 0-521-26492-8.
- ΙΟΑΝΝΗΣ ΚΛΙΜΑΚΟΣ. 2015. *Nebeský žebřík*. [prekl. SARKISSIAN, A.] Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2015. 256 s. ISBN 978-80-7465-125-0.
- JEŽEK, V. 2006. *Byzantská paideia – vzdělávání v Byzanci (Byzantská kultura)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2006. ISBN 80-8068-535-5.
- KOCHAN, P. 2014. *Prierez gnozeológiou vybraných cirkevných spisovateľov*. In *Acta Patristica : vedecký recenzovaný akademický časopis zameraný hlavne na oblasti patológie, teológie, religionistiky, biblistiky, hermeneutiky, filozofie*,

- pedagogiky, psychológie, sociológie a svetových a cirkevných dejín*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2014, roč. 5, č. 10, s. 68-86. ISSN 1338-3299.
- KOCHAN, P. 2014. Svätotočcovské pomenovanie Christovej Cirkvi. [online]. [2016-01-16]. In *Pravoslavie jako czynnik odnowy tradycyjnych chrześcijańskich wartości w Unii Europejskiej (świadectwo i męczeństwo) : II. rocznik, Kasztel w Szymbarku K. Gorlic, 9.12.2014*. Gorlice : Diecezjalny ośrodek kultury prawosławnej ELPIS w Gorlicach, 2014. s. 124-128. ISBN 978-83-63055-87-5. Dostupné z: < http://www.okp-elpis.pl/book,open,2414,0,%E2%80%9EPRAWOS%C5%81AWIE_JAKO_CZYNNIK_ODNOWY_TRADYCYJNYCH_CHRZE%C5%9ACIJA%C5%83SKICH_WARTO%C5%9ACI_W_UNII_EUROPEJSKIEJ_%28%C5%9AWIADECTWO_I_M%C4%98CZE%C5%83STWO%29%E2%80%9C_II_rocznik.html>.
- PRUŽINSKÝ, Š. 2004. *Byzantská teológia II. Doktrína*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2004. 380 s. ISBN 80-8086-286-0.
- RUNCIMAN, S. 2010. *Zajetí velké církve. Dějiny konstantinopolského patriarchátu od pádu Cařihradu do roku 1821*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. 392 s. ISBN 978-80-87378-43-4.
- САМОДУРОВА, З. Г. 1991. *Социальный состав учащихся в Византии VII–XII вв.* Москва, 1991.
- СКУРАТ, К. Е. 2005. *Святые отцы и церковные писатели доникейского периода*. Москва - Сергиев Посад : Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 2005. 255 s.
- СОКОЛОВ И. И. 2005. *Лекции по истории Греко-Восточной церкви*. [Серия «Библиотека христианской мысли. Исследования»]. Санкт-Петербург : Издательство Олега Абышко, 2005. 352 s. ISBN 5-89740-123-1.
- ŠAFIN, Š. 2011. *Počiatky Byzancie, Konštantín Veľký a antické dedičstvo*. Prešov, Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta, 2011. 245 s. ISBN 978-80-555-0341-1.
- WILSON, N. G. 1983. *Scholars of Byzantium*. London : Duckworth, 1983. 283 s.
- ZOZULAK, J. 2013. *The Study of Byzantine Philosophy and Its Expansion in Great Moravia. The 1150th Anniversary of the Mission of Saints*

Constantine (Cyril) and Methodius, 2013. In *FILOZOFIA*, Bratislava : Filozofický ústav SAV, 2013, vol. 68, No. 9, s. 790-799. ISSN 0046-385 X.

Internetové odkazy

КАЖДАН, А. П. – УДАЛЬЦОВА, З. В. 1988. *Византийская культура*. [online]. [2016-04-02]. Москва, 1988. 288 s. Dostupné z: <<http://dic.academic.ru/dic.nsf/sie/3300/>>.

Образование и школы в Византии. [online]. [2016-03-12]. Dostupné z: <http://godsbay.ru/civilizations/obrazovanie_shkoly.html>.

ОГНЕВ, А. 2011. *Система образования в Византийской империи*. [online]. [2016-02-22]. Dostupné z: <http://www.bogoslov.ru/text/-1453971.html#_edn4>.

THE DEVELOPMENT OF SCHOOL SYSTEM AND CHURCH EDUCATION IN BYZANTIUM (An introduction to the issue)

Ján PILKO, lecturer, Faculty of Orthodox Theology, University of Prešov,
Masarykova 15, 08001 Prešov, Slovakia, jan.pilko@unipo.sk, 00421517724729

Abstract

In this article we will try to look into the development of the state but also of religious education in the Byzantine Empire. Education in Byzantine had not been understood as a kind of privilege, but as a need of every human being, without which could not live a rich and meaningful life. Level of education had had the greatest impact on the development of literary production and culture in every age. The same can be observed in the byzantine state, when the capital of the empire became Constantinople. We can claim that the educational system in the byzantine society during the first millennium was the most advanced and the most developed. After the fall of Constantinople and, in fact, the whole Byzantine Empire, decline to one of the full school's system whether state or religious.

Key words

The Byzantine Empire, education, Christianity, theology, student